

La crisi rural mallorquina els segles XV i XVI

per Eulàlia Duran

Una de les característiques més significatives de la societat mallorquina medieval és l'estreta vinculació entre la Ciutat i el camp, és a dir, la part forana, de tal manera que es fa difícil d'aïllar la problemàtica d'aquesta sense tenir en compte alhora la de la Ciutat. J. M. Quadrado destacava encertadament en el seu estudi sobre els *Forenses y ciudadanos*, que la prosperitat de l'illa, els segles XIII i XIV, es degué precisament al fet que els interessos d'ambdues parts no solament coincidien, sinó que es complementaven: del camp procedia una bona part de la riquesa que la Ciutat comercialitzava. Però la vinculació no era només econòmica, sinó també política: els jurats de la Ciutat tenien jurisdicció sobre tota l'illa; la part forana formava un organisme estructurat que tenia la seva representació en el sindicat forà que residia a la Ciutat i formava part, encara que minoritàriament, del Gran i General Consell, amb jurisdicció sobre tota l'illa. El sistema impositiu establert el segle XIV distribuïa les càrregues segons la proporció fixada de 2:1 entre la Ciutat i el camp respectivament.

A aquest tot equilibrat s'afegia una altra característica: la manca de dominis senyoriais desapareguts pràcticament ja des del final del segle XIII. És per això que Mallorca ofereix a l'investigador un camp d'estudi ben delimitat geogràficament i homogeni, on la jurisdicció reial prevalia gairebé arreu de l'illa. La societat mallorquina, formada per pagesos, menestrals, mercaders, ciutadans i cavallers no comptava amb cap membre de la noblesa titulada que interferís en aquest conjunt amb jurisdiccions altes d'arrel feudal.

Però l'equilibri, favorable en èpoques de prosperitat, esdevenia precari quan la crisi apareixia. Les classes populars (pagesos i menestrals), sempre les més afectades en aquests casos, cercaven aleshores d'intervenir en el govern en contra del monopoli de ciutadans i cavallers per cercar noves vies de superació de la crisi; llur fracàs, a mitjan segle XV i el primer quart del segle XVI, accentuà llur empobriment. Al camp, aquest provocà el traspàs de les propietats rústiques a mans de pagesos rics i sobretot a mans de ciutadans i de gentilhomes residents a la Ciutat. Els pagesos pobres derivaren vers una nova classe de jornalers que substituï la tradicional mà d'obra esclava, aleshores ja en franca decadència.

Aquest procés de concentració de petites propietats, característica del segle XIV, que derivà en la constitució de grans possessions, fou, amb tot, be-

neficiós per a la recuperació econòmica del camp mallorquí, en fer possible una major racionalització en el treball agrícola fet amb un esperit lucratiu gràcies a unes majors possibilitats de mitjans econòmics i tècnics. L'ennobliment des del final del segle XVI i al llarg del segle XVII d'aquests nous terratinents donà un caire nou a la societat mallorquina, externament més similar a la del Principat de Catalunya o a la del País Valencià, però bàsicament diferent perquè aquesta nova noblesa ja no tenia pràcticament res a veure amb la vella noblesa d'origen feudal.

El propòsit d'aquest estudi és el d'analitzar de prop, fins allà on sigui possible, el procés d'empobriment dels pagesos mallorquins i el traspàs de les propietats a ciutadans i gentilhomes fins a arribar de fet a l'absorció del camp per la Ciutat.

L'evolució de la població mallorquina els segles XV i XVI

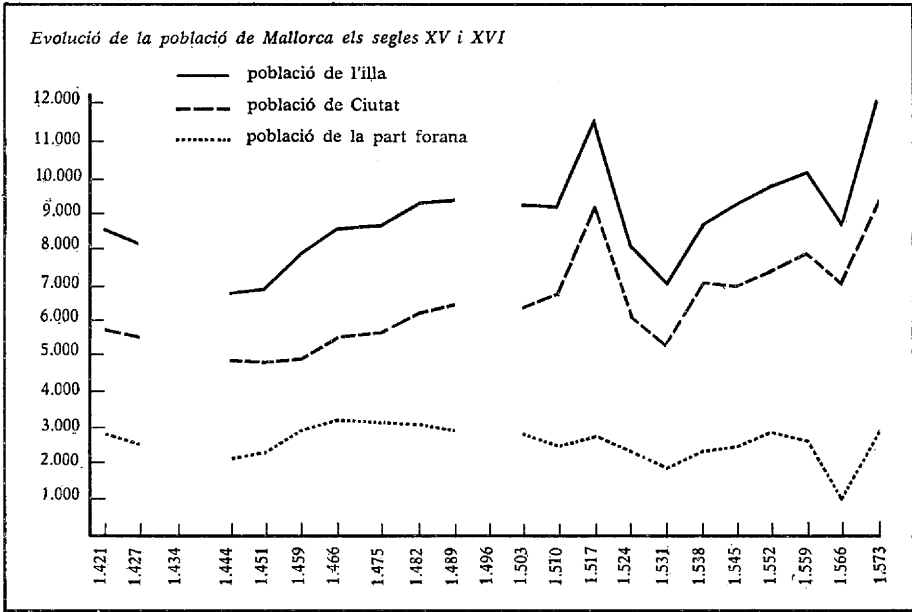
La font principal per a estudiar l'evolució de la població mallorquina és l'impost del monedatge, per la seva regularitat —era pagat al rei cada set anys—, perquè a Mallorca afectava pràcticament tota la població (entre un 83 i un 93 %) i perquè els registres arxivístics s'han conservat. L'impost fou establert ja el segle XIII en diferents regnes hispànics per tal d'evitar al rei de fer ús de la seva regalia fent encunyar moneda i rebaixant-ne la llei però mantenint en canvi el seu valor nominal. Fou aplicat igualment a diversos països europeus. Guy Bois l'estudia amb molt detall per a Normandia.¹ Al regne de Mallorca fou establert de dret a les corts de València del 1266 com a agraïment a la garantia donada pel rei de no encunyar moneda sinó ajustada a les condicions establertes, però no fou exigit de manera efectiva fins el 1301, en crear Jaume II de Mallorca la moneda mallorquina de billó i d'argent. El nou impost consistia en el pagament cada set anys al rei d'un morabatí d'or de valor inalterable de 8 sous o rals menuts de Mallorca per cada foc que tingués béns per valor de 10 lliures o més (els 15 morabatins establerts el 1266 equivalien a poc més de 5 lliures, és a dir, 105 sous) i n'eren exempts els eclesiàstics i els membres de l'estament militar. Era destinat a pagar els sous dels oficials i empleats de la seca de Mallorca, i més tard hom li donà també el nom de *morabatí* o de fogatge (que no equivalia, però, als fogatges del Principat, que tenien un altre origen). Havia de persistir amb força regularitat fins a la seva supressió per real ordre del 6 d'octubre de 1784 donada per Carles III. El morabatí, moneda d'or aràbiga o imitada per Alfons VIII de Castella-Lleó (morabatí alfonsí), si bé era freqüent durant el segle XIII, tendí aviat a ésser considerada com a moneda imaginària i sinònima de l'impost, d'equivalència inalterable (8 sous).²

1. GUY BOIS, *La crise du féodalisme* (1976), ps. 29-44. És interessant de constatar la similitud en molts dels criteris de recaptació i també les divergències.

2. Els capítols del monedatge atorgats per Jaume II el 1309 als jurats de Mallorca han estat publicats per F. SEVILLANO COLOM, *La demografia de Mallorca a través del impuesto del morabatín*, BSAL (1974), ps. 218-239.

Disposem de les dades força completes dels monedatges de Mallorca a partir del 1329 fins el 1573 publicades en part i rectificades i completades amb les fonts originals.³

Vegem a continuació el gràfic sobre l'evolució de la població mallorquina segons les xifres de l'impost del morabatí:

Un mètode indirecte ha estat utilitzat recentment per a estudiar l'evolució de la població mallorquina a partir de les necessitats de consum de blat. Anualment, a les actes del Gran i General Consell de Mallorca, hom feia constar la previsió de consum de blat «per sembrar i menjar» per tal de saber si la collita era suficient o si calia importar-ne. Onofre Vaquer ha pogut confeccionar amb aquestes dades un quadre de l'evolució d'aquestes necessitats l'evolució de les quals equival, com diu, a l'evolució de la població. La corba coincideix generalment amb la corba feta a base de l'impost de monedatge, paral·lelisme que es trenca només en èpoques de crisis econòmiques en les quals minva la recaptació del monedatge (1524, 1566). Vaquer en dóna l'explicació: «Al no pagar morabatí els que tenien una riquesa inferior a 10 lliures s'explica el que minvava la seva recaptació els anys de males anyades, sense que minvava la població. D'aquí que el morabatí no sia vàlid pels anys de crisis econòmiques.» És un aspecte que cal tenir en compte en estudiar la població a base de l'impost del monedatge (Onofre VAQUER, *Aspectes socioeconòmics de Manacor al segle XVI*, 1977, ps. 11-13).

3. En general, tots els historiadors que s'han dedicat a la història de la població de Mallorca han utilitzat a major o menor escala les dades procedents d'aquest impost, sobretot F. SEVILLANO COLOM, *Datos para la historia de Felanitx y de Mallorca, s. XV* (Felanitx 1973), que aporta les xifres globals dels morabatins del segle xv per a la Ciutat i per a la part forana. Miquel FERRER FLÓREZ ha publicat els resultats de la seva tesi doctoral (*La evolución de la población de Mallorca y en especial de la Cordillera Norte*, «Bo-

Si ens fixem ara en l'evolució de la corba feta a partir de les xifres dels morabatins veurem que aquesta s'inicia amb un descens del 1421 al 1427, possiblement continuació d'una tendència que, malgrat possibles oscil·lacions, s'havia iniciat el segle anterior. A partir d'aquest any, tanmateix, degué iniciar-se una recuperació, segons les expressions dels jurats, que el 1440 parlaven de 10.000 a 12.000 focs per a tota l'illa,⁴ recuperació, però, que fou truncada per la gran pesta del 1440, que provocà la mort d'unes 10.000 persones.⁵ El morabatí del 1444 presenta, efectivament, la xifra de població més baixa del segle xv.

En canvi, a judicar pel morabatí, la revolta dels forans del 1450 tingué, demogràficament, una importància menor: la corba de la part forana baixa lleugerament del 1444 al 1451 (perd uns 121 focs), la de la Ciutat, on molts d'aquells es refugiaren,⁶ puja i en guanya uns 175; el total, per tant, és encara positiu. I la recuperació continua, sempre en benefici de la Ciutat fins el 1466. Des d'aleshores aquesta inicia una lenta i continuada disminució fins el 1510, mentre que la població de la part forana no para d'augmentar. La pesta, que es presentà reiteradament a l'illa (el 1467, el 1475 i el 1493), degué afectar predominantment la Ciutat, i, d'altra banda, la implantació de la nova inquisició el 1488 fou seguida d'una gran fugida de conversos.⁷

A partir del 1510, amb tot, la recuperació demogràfica és espectacular, sobretot a la part forana, i Mallorca arriba a tenir prop de 12.000 focs (11.740), la xifra més alta aconseguida des del 1440, fet tan patent que féu exclamar als jurats davant el Gran i General Consell el 13 d'octubre de 1518: «Un gran

letín de la Cámara Oficial de Comercio», gener-juny de 1973), en la qual dedica una atenció important als morabatins dels segles xiv, xv i xvi; amb tot, el nombre gran d'errors de lectura, de càlcul, d'impressió i la manca en general de criteri i d'esperit crític fa que la seva aportació, que hauria estat d'una gran utilitat, hagi d'ésser sotmesa a una contínua revisió, i almenys pel que fa als segles xv i xvi, és, sense aquesta, totalment inservible. Les xifres globals han estat represes per B. BARCELÓ PONS en la *Historia de Mallorca*, coordinada per J. Mascaró Pasarius, I, p. 134 (Palma 1973). F. SEVILLANO COLOM ha publicat les xifres correctes, minuciosament revisades per ell i per mi en *La demografia de Mallorca a través del impuesto del morabatín*, BSAL (1974), ps. 233-265. Les xifres referents al segle xv són extretes del *Liber morabatini Domino Regi pertinentis anni MCCCCLXXXVIII*; les referents al segle xvi es troben registrades als registres de rebudes del patrimoni reial a Mallorca als anys corresponents llevat del 1517, que hi manca, però que consta als llibres de comptes de la mateixa sèrie. El morabatí del 1545 es troba també a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i aporta, a més de les xifres globals dels morabatins pagats per població, la nòmina completa de tots els contribuents.

4. AHM, AGC, 3, folis 95 i 122, citat per A. SANTAMARÍA, *El reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV*, p. 122.

5. Aquesta pesta del 1440 ha estat estudiada per F. SEVILLANO i COLOM, *Datos para la historia de Felanitx y Mallorca* (Felanitx 1973). La seva importància queda patent si considerem que la Pesta Negra, el 1348, ocasionà 15.000 morts.

6. El desplaçament de la població del camp a la Ciutat, habitual després d'un període de pesta, no pogué ésser aturat malgrat les diverses mesures preses (A. SANTAMARÍA, *Levantamiento foráneo*, *Historia de Mallorca*, III, p. 234.

7. Instruccions donades a Joan Dusai en la seva ambaixada prop del rei el 1491 (BSAL, xxv, 1934).

temps ha que per gràtia de Nostre Senyor Déu no se ha vista tanta gent en la illa.»⁸

I fou en aquest moment òptim des del punt de vista demogràfic que esclatà, pel febrer de 1521, la guerra de les Germanies, que havia de durar fins el 1523. El 1524, en plena repressió de la postguerra, el morabatí acusa una baixa brutal. *Entre el 1517 i el 1524 la disminució de la població mallorquina havia estat d'un 32,69 %*; a la part forana representà un 38'01 %, i a la Ciutat un 22,17 %. Aquesta disminució de la població deguda a la guerra, a la pesta del 1523 i a la repressió continuà, tanmateix, fins a arribar al punt més baix de la corba el 1531, potser perquè el morabatí del 1524 no reflectia encara tot el procés sofert i aportava xifres endarrerides i perquè el 1530 la pesta, que provocà a Barcelona més de 6.000 morts, afectà també Mallorca. *La disminució soferta per Mallorca entre el 1517 i el 1531 representà, però, aproximadament un 41,06 %* (un 35,55 % a la Ciutat i un 42,78 % a la part forana). Cal tenir en compte, però, que en la baixa de la recaptació del monedatge podia influir-hi la crisi econòmica, i, per tant, l'augment de pobres exceptuats com a tals de pagar. Els escrutinis del blat acusen igualment el descens de la població provocat per la guerra de les Germanies: el 1518 l'estimació de la necessitat de blat i ordi per a menjar i sembrar, que durant el primer quart del segle XVI era de 250.000 quarteres de forment i de 150.000 quarteres d'ordi, fou considerada insuficient; doncs bé, el 1525 la necessitat declarada era ja només de 160.000 quarteres de forment i de 130.000 quarteres d'ordi anuals.⁹

És a partir del 1531 que s'inicia la recuperació, després de la guerra. La població anà progressivament en augment al llarg de la segona meitat del segle, però no arribà a alterar l'estructura de la postguerra: les poblacions foranes quedaren d'una població similar entre elles, i al llarg del segle només Inca aconseguí lentament de recuperar la capitalitat de la part forana. D'altra banda, l'alça demogràfica fou discontinua, però arribà a un punt alt el 1559 i acusà una crisi greu el 1566, data a partir de la qual l'ascens demogràfic arrencà amb renovat vigor. La capital acusà les pestes del 1530 i el 1558, i aquesta darrera sembla haver beneficiat la part forana. La greu crisi del 1566 féu baixar la població circumstancialment (de 2.574 focs el 1552 a 1.847 el 1566), però des d'aleshores l'ascens fou també més franc: el 1573 tenia ja 2.701 focs, xifra que no havia estat ultrapassada des del 1503 (amb 2.784).

La debilitat de les jurisdiccions senyorials

La debilitat de les jurisdiccions senyorials fou una de les principals característiques de la societat mallorquina. Aquestes, tanmateix, havien existit, però havien experimentat una lenta i gradual degradació al llarg de la baixa edat

8. AHM, AGC, 1518, 89.

9. AHM, AGC, 24, 6v. O. VAQUER, *op. cit.*, ha estudiat la població mallorquina a base dels escrutinis de blat.

mitjana.¹⁰ Tenien l'origen en la conquesta de l'illa per Jaume I de Catalunya-Aragó i en el consegüent repartiment d'aquesta entre el rei i els principals magnats que hi havien participat: Nunó Sanç, Gastó de Montcada, el bisbe de Barcelona, el comte d'Empúries, l'orde del Temple, el bisbe de Girona, l'orde de l'Hospital, Ramon Berenguer d'Àger, Bernat de Santaeugènia, l'abat de Sant Feliu de Guíxols, el sagristà de Barcelona, l'ardiaca de Barcelona, Gilabert de Cruïlles i altres.

Quant a la jurisdicció que els magnats porcioners tenien en llur part, era total, és a dir, alta i baixa i mer i mixt imperi i es regien pels usatges de Barcelona. Tenien llur cúria respectiva, amb un batlle i un saig com a mínim. Tanmateix, amb la creació per part del rei del càrrec de veguer a Mallorca s'originaren de seguida conflictes entre aquest i els batlles senyoriais. Per això, les respectives jurisdiccions foren regulades a Barcelona pel juliol de 1231 per acord entre el rei, el bisbe de Barcelona Berenguer de Palou, el bisbe de Girona, el comte Nunó Sanç, el comte d'Empúries, el procurador del vescomte de Bearn i Bernat de Santaeugènia, Ramon Berenguer d'Àger, Guillem de Montcada i Gilabert de Cruïlles. El conveni disposava que el veguer, nomenat pel rei, entendria en la resolució de les qüestions civils i criminals promogudes entre els veïns de la Ciutat, àdhuc en els sectors urbans pertanyents a magnats, i en les causes greus que impliquessin penes corporals, a la part forana. En canvi, les diferències sobre possessions o propietat pertanyerien als batlles de les corresponents porcions senyoriais, els quals entendrien, en general, en casos de natura lleu que no impliqués l'aplicació de penes corporals. El veguer, com a remuneració, rebria la dècima part de l'import anual de les taxes judicials cobrades i de les penes pecuniàries imposades; la resta seria repartida trimestralment entre el rei i els magnats porcioners en proporció al nombre de cavalleries corresponent.¹¹ Així, a canvi d'algunes concessions econòmiques, el rei aconseguí de salvar el principi de l'autoritat reial i preservar la Ciutat de Mallorca, com un tot homogeni, de tota ingerència jurisdiccional.

L'erecció de la seu mallorquina el 1230 comportà, és clar, la seva dotació. El 5 d'abril de 1232 el rei cedí a la nova seu *la dècima part de totes les seves possessions i drets a l'illa*, a més del delme de tots els fruits i animals de les seves terres. A imitació del rei, els magnats porcioners cediren igualment la dècima part de llurs territoris i els delmes; el bisbe de Barcelona Berenguer de Palou féu la seva donació el 15 de les kalendes de desembre de 1235.¹² Tots

10. No hi ha cap estudi de conjunt sobre el procés històric seguit per les jurisdiccions senyoriais de Mallorca creades arran de la conquesta el segle XIII. Els arxius particulars de les cúries senyoriais han pràcticament desaparegut. Els capbreus fets per aquestes o els estíms generals de l'illa fets per a l'aplicació proporcionada de taxes —que afectaven també els territoris senyoriais— informen sobre la propietat territorial però no sobre la propietat jurisdiccional, i ambdues propietats deixaren aviat de coincidir. Règim senyorial d'aplicació tardana, no tingué, tanmateix, gaire força i tendí a desaparèixer aviat davant l'empenta de les noves comunitats urbanes i la creixent força de la reialesa.

11. El conveni, en llatí, ha estat publicat per E. de K. AGUILÓ, *BSAL*, v, p. 60, i extractat per A. SANTAMARÍA, *op. cit.*, ps. 46-47.

12. J. B. ENSENYAT I PUJOL, *Historia de la baronía de los señores obispos de Barcelona en Mallorca*, I, ps. 89-90.

aquests territoris cedits a la seu de Mallorca foren anomenats des d'aleshores la «porció temporal». Quant als delmes, després de diverses transaccions, una quarta part fou destinada a les parròquies, una altra quarta part a la catedral i la meitat restant als senyors directes de les terres.¹³

En la «porció temporal», les qüestions de jurisdicció entre el bisbe de Mallorca (que pretenia tenir-hi l'alta i baixa jurisdicció) i el rei foren contínues, fins que desembocaren en una concòrdia el 1315. Aquesta establia que el bisbe tenia tota la jurisdicció i execució en les causes civils, però el rei es reservava *el mer imperi i l'alta jurisdicció*. A canvi d'aquest reconeixement, el rei donà al bisbe l'alqueria Aranjassa, al pla de Sant Jordi, amb tots els delmes.

El procés seguit en la «porció temporal» de la seu de Mallorca no fou un cas aïllat. Les antigues jurisdiccions senyorials anaren retrocedint davant la creixent força del rei i de les universitats naixents. Els segles xv i xvi, en general, només quedaven com a reminiscència, algunes jurisdiccions civils en les causes menors i l'obligació, que provenia ja del repartiment del segle XIII, segons la qual a cada 130 cavalleries corresponia mantenir un cavaller armat amb el seu cavall, que havia d'estar sempre disposat al servei del rei. Aquesta institució fou vigent fins a la Nova Planta. En el cas de donar una terra en feu, l'obligació militar passava al nou propietari.

De la *baronia del comte d'Empúries*, per exemple, que comprenia des del Repartiment, part de Sóller, de Muro, de Santa Margalida i de la parròquia de Sant Jaume a la Ciutat de Mallorca, persistia només, al segle xvi, la jurisdicció civil sobre els béns emfitèutics en primera i segona instància (la tercera era al rei), per a la qual funcionava una escrivania i un jutge particular.¹⁴ El 1501 la baronia era de Ramon de Santmartí, cavaller, i de Pere Joan de Santjoan, donzell; el notari Bernat Parera era el senyor útil de l'escrivania.¹⁵

Igualment tenia encara el segle xvi la jurisdicció civil per a les causes emfitèutiques, amb escrivania i jutge, la *porció del pavorde de Tarragona* als termes de la Selva, Petra, Inca, a s'Almudaina (a la Ciutat), al coll d'en Rabassa i a l'illa de Cabrera. Era un total de nou alqueries que el rei concedí de la seva porció reial, ja en el Repartiment.¹⁶

Un cas similar era el del *patrimoni del monestir cistercenc de la Real*, donat arran de la seva fundació per Nunó Sanç el 1239 a l'abat de Poblet i que comprenia la vila de Deià, l'alqueria de la granja d'Esporles i altres rafals; el 1391 es plantejaren conflictes jurisdiccionals entre l'abat de la Real i el batlle de Valldemossa a Deià.¹⁷

Més complexa havia estat l'evolució jurisdiccional en la *porció de l'orde del Temple*, heretada el 1314 per l'orde de l'Hospital, anomenat de Malta des

13. J. BINIMELIS, *Historia de Mallorca* (Palma 1927), I, p. 413.

14. J. BINIMELIS, *op. cit.*, p. 427.

15. J. MUNTANER, *Notaris de Mallorca l'any 1501*, BSAL, xxv, p. 246.

16. J. BINIMELIS, *op. cit.*, p. 431; A. SANTAMARÍA, *op. cit.*; G. LLABRÉS I QUINTANA, *Reperto de Mallorca de 1230. La porción del prepósito de Tarragona*, BSAL, xix (1923-24), p. 365.

17. J. MUNTANER, *De la jurisdicció del batlle de Valldemossa a Deià*, BSAL, xxiv, ps. 266-67.

del 1523. La comanda era constituïda bàsicament per quasi tot el terme de Pollença, i l'orde fruï, ja des del Repartiment, de la total jurisdicció. El comanador residia a la Ciutat de Mallorca, i a Pollença hi havia un lloctinent seu. Per a exercir la jurisdicció hi havia un batlle (laic) assessorat pels prohoms i jurats. El batlle reial de Pollença no hi tenia cap jurisdicció (fet confirmat el 1301 després d'una protesta per part del comanador d'un intent d'aquest tipus; nou conflicte similar en ésser dissolt l'orde del Temple amb el nomenament ràpid per part del rei d'un «batle ... en la partida del Temple»). L'orde de l'Hospital, per tal de solucionar els continus conflictes amb la jurisdicció reial, aconseguí del rei el 1400 d'implantar un sistema de pariatge, però la universitat de Pollença n'aconseguí la revocació. El segle XVI la jurisdicció quedava ja reduïda a les causes civils menors i hom podia apellar a l'audiència de Mallorca.¹⁸ Pel seu batlliu de Mallorca, l'orde estava obligat a 5 1/2 cavalls armats. Des del punt de vista eclesiàstic, encara al final del segle XVI, la parròquia de Pollença era un priorat dependent de l'orde de Malta: el rector era anomenat *prior*, i el seu nomenament depenia de l'orde, però pel que fa al ministeri depenia del bisbe de Mallorca.¹⁹

Fins ací hem vist exemples de jurisdiccions derivades del Repartiment, deixant a part el cas de la baronia dels bisbes de Barcelona, que serà tractada amb més detenció. En les concessions reials posteriors, dels segles XIV i XV, és inclosa també algunes vegades la jurisdicció civil i àdhuc la criminal. Aquest és el cas de la donació a Jaume de Valaïcis el 1310 de l'alqueria des Palmer: «... *omnes justicias civiles tamen alcharia vocata Palmer ... in termino de Campos ... in portione partita nostra ... et etiam justicias criminales.*»²⁰

La jurisdicció menor civil era corrent en les cavalleries, com consta en la donació reial del 1313 a Assalt de Galiana de la *cavalleria d'Orient*, en la qual s'especifica que, a més de l'obligació d'un cavall armat, podia gaudir de totes les «*justicias minores quas tenere milites solent in suis cavalleriis*».²¹ La fórmula és de nou repetida més de cent vint anys més tard en la donació feta pel rei Alfons el 20 de juny de 1431 al donzell Jordi de Santjoan de la jurisdicció civil en la casa i honor que ja tenia en franc alou a Ariany, amb la facultat de crear i tenir un batlle i un saig per tal d'exercir la justícia «*sicut et prout allii habentes cavallerias in dicto Regno in ipsis cavalleriis prefactam jurisdictionem civiles...*»²² Era un cas similar a la concessió feta el 1391 per Alfons de les cavalleries de l'honor de Sant Martí d'Alenzell (*baronia de Sant Martí d'Alenzell*, ara Vilafranca de Bonany) a Pau Sureda i Mojà amb la jurisdicció civil.²³

Un cas a part fou la seca de Mallorca, que tenia tribunal propi, presidit pel mestre de la seca (normalment un cavaller), amb jurisdicció civil i criminal, mer i mixt imperi.²⁴

18. M. ROTGER, *Historia de Pollensa*, I, ps. 19-46.

19. G. PONS, *op. cit.*, p. 489.

20. J. OLEZA I ESPAÑA, *Las cavallerias de Mallorca*, BSAL, XXIX, ps. 277-80.

21. J. OLEZA I ESPAÑA, *op. cit.*, xxx, p. 66.

22. J. OLEZA I ESPAÑA, *op. cit.*, BSAL, XXIII, ps. 183-184.

23. J. MASCARÓ PASARIUS, *Corpus de toponimia de Mallorca*, VI, p. 3.025.

24. J. BINIMELIS, *op. cit.*, ps. 414-415.

De fet, doncs, a la baixa edat mitjana, les antigues o no tan antigues jurisdiccions s'havien anat reduint a certs actes de justícia o domini exercits pel batlle de la cúria respectiva. Només la baronia dels bisbes de Barcelona aconseguí de mantenir-se com a únic reducte plenament senyorial de Mallorca i havia de persistir encara fins el segle XIX.

La baronia o porció del bisbe de Barcelona comprenia la parròquia de la Santa Creu de la Ciutat de Mallorca, els termes d'Andratx, Calvià i Puigpunyent, amb Estallencs i Banyalbufar, Marratxí amb Bunyolí,²⁵ el Pla d'En Catí (avui Pla de Sant Jordi), que tenia el nom de cavalleria de les Arnaldes, unes alqueríes a Rubines (Binissalem) i la vuitena part de l'albufera de sa Pobla. Del voltant de la Ciutat li pertocà l'Hort de les Parellades a la part occidental, una altra porció de l'oriental, set molins d'aigua i uns banys públics situats davant l'església de la Santa Creu. Aquesta donació, amb algun canvi lleuger feta per Jaume I al bisbe de Barcelona Berenguer de Palou, fou confirmada i ratificada per privilegi reial per Jaume II de Mallorca el 1279, pel rei Sanç el 1320, per Pere III el 1371, per Ferran I el 1413 i ho fou encara per títol reial de Felip II el 1567.²⁶

Com els altres porcioners de l'illa, el bisbe de Barcelona tenia, a la seva baronia la total i plena jurisdicció. El collet de ses Forques, a Andratx, testimonia encara el record d'on estaven situades aquestes. Respecte al rei, els bisbes de Barcelona estaven sotmesos, per llur baronia, a algunes obligacions feudatàries: la primera era l'obligació de presentar-se personalment a cada un dels monarques al començament del regnat per a rendir-li fidelitat i obediència per la baronia. És conegut el reconeixement de fidelitat que el bisbe de Barcelona Arnau de Gurb féu el 1279 al rei Jaume de Mallorca pel feu que tenia a l'illa.²⁷

Les successives controvèrsies per competència d'atribucions entre els bisbes de Barcelona i els reis, el poder dels quals tendia a ampliar-se i a reforçar-se, acabaren tanmateix en una fórmula de compromís entre ambdues parts que regulà minuciosament la baronia fins el segle XIX. Aquesta fórmula o pariatge fou firmat a Perpinyà el 1323 pel rei Sanç de Mallorca i el bisbe de Barcelona Ponç de Gualba, pel qual establia, bàsicament, que tota la jurisdicció civil i criminal, el mar i mixt imperi de les parròquies i llocs que el bisbe de Barcelona tenia a Mallorca, tant sobre els habitants d'aquestes com dels forasters que hi delinqüïssin, fossin des d'aleshores meitat per meitat, per indivís del rei i del

25. Bunyolí era al seu torn una baronia, però sempre estigué subordinada a la dels bisbes de Barcelona. Aquesta doble jurisdicció fou causa de nombrosos litigis.

26. J. B. ENSENYAT, *op. cit.*, ps. 128-129.

27. J. B. ENSENYAT, *op. cit.*, ps. 82-83: «... Nos et successores nostros episcopos in Ecclesia Sedis Barchinonae et nomine ipsius Ecclesiae, profiteamur et recognoscimus vobis Illustri Domino Jacobo, Dei gratia regis Majoricarum, tenere in feudum pro vobis, ad consuetudinem Barchinonae, omnes honores et possessiones et jura et quidquid Nos et eleemosina sedis Barchinonae habemus et habere debemus et antecessores nostri habuerunt et tenerunt in civitate et regno Majoricarum; pro quo feudo promittimus vobis et successoribus vestris in dicto regno, esse fidelis vassallus et facere omnia servicia pro dicto feudo... Adhuc Nos Jacobus rex fidem recipientes a vobis venerabili episcopo memorato predictam recognitionem promissionem et fidelitatem per Nos et successores nostros reges Majoricarum, laudamus, concedimus et confirmamus vobis dicto episcopatu predictum feudum sub pactis et conventionibus predictis: salvo jure nostro in domino et in omnibus.

bisbe i llurs successors, a excepció dels homes d'honor i dels ciutadans de Mallorca el coneixement i provisió dels quals, tant en les causes civils com criminals, el rei es reservava per a ell, així com el coneixement en totes les segones apel·lacions i a dictaminar quines condemnes pertanyien al pariatge. Tots els emoluments provinents d'aquestes segones apel·lacions serien meitat del rei i meitat del bisbe. Per al coneixement i aplicació d'aquestes jurisdiccions civil i criminal hi havia d'haver a les parròquies i llocs batlles comuns nomenats pel rei i pel bisbe, els quals podrien nomenar a llur torn un saig o diversos; aquests oficials portarien bastó marcat amb el segell del rei i del bisbe de Barcelona meitat per meitat.²⁸

Dos punts sobresurten de l'establiment del pariatge: gràcies a la institucionalització del consell dels prohoms de les parròquies, per a l'assessorament del batlle, Andratx, Calvià, Puigpunyent i Marratxí pogueren constituir llurs respectius consells municipals com les altres poblacions reials de l'illa, cosa que obrí unes esquerdes en el bloc monolític senyorial de la baronia: per llur banda, en canvi, els bisbes de Barcelona aconseguiren, a més del reconeixement i confirmació de llurs drets sobre la baronia, de veure reforçada llur jurisdicció que, gràcies a l'autoritat reial associada, aconseguia la categoria de *suprema*.

Efectivament, la cúria del pariatge tenia preeminència sobre totes les altres del regne de Mallorca, àdhuc sobre la del procurador reial de Mallorca, el tribunal de la inquisició, els oficials de la seca, el de la santa Croada i el consolat de mar en fets marítims que ocorreguessin en lloc i aigües de la seva jurisdicció. Mantingué, a més, les antigues regalies de dret feudal, com ara tenir presons pròpies i corral per al bestiar a cada una de les parròquies i el dret de concedir llicències per a forns i molins de servei públic, per a obrir tavernes i per a la carnisseria on tots els carnisseres estaven obligats a vendre la carn. Però si bé el pariatge tenia tota l'autoritat jurisdiccional, l'eclesiàstica, en canvi, depenia del bisbe de Mallorca.²⁹

Territorialment, el pariatge afectava les parròquies i els termes d'Andratx, Calvià, Puigpunyent, Marratxí, Pla d'En Catí i Santa Creu a la Ciutat, amb més o menys interferències jurisdiccionals. Als termes de Puigpunyent i d'Esporles hi havia enclavada la *baronia de Bunyolí* (que havia estat concedida per Jaume I el 1232 al porcioner Ramon Saclusa), amb jurisdicció civil almenys, però sempre en litigi amb la cúria del pariatge. Igualment tenia jurisdicció civil, com hem vist, la cavalleria de les Arnaldes, al Pla d'En Catí. El rei, per la seva banda, havia aconseguit, arran de la firma del pariatge, d'assegurar-se un enclavament entorn del port de la Palomera. I a la parròquia de la Santa Creu hi havia petits sectors que pertanyien al domini reial i d'altres a l'abat de Sant Feliu de Guíxols. A més, cal recordar que el rei s'havia reservat, com hem vist, la jurisdicció criminal a la Ciutat, àdhuc en els sectors pertanyents als porcioners, i sembla que això fou sempre vigent, tot i que el document del pariatge no ho especificà, i fou confirmat per exemple en el procés de repressió

28. J. B. ENSFNYAT, *op. cit.*, transcriu els diversos punts establerts en aquest pariatge.

29. G. PONS, *La cura de almas y la vida cristiana del pueblo de Mallorca bajo el pontificado de don Juan Vich y Manrique de Lara (1573-1604)*, «Anthologica Annua», 18 (Roma 1971), p. 494.

de la revolta de les Germanies al començament del segle XVI: els agermanats residents al barri de la Santa Creu sofriren la mateixa sort que els dels altres sectors de la Ciutat, és a dir, foren condemnats a mort o multats com els altres; en canvi, els de les parròquies d'Andratx, Calvià, Puigpunyent i Marratxí, tot i haver participat en la guerra, no foren castigats de cap manera a conseqüència dels litigis de jurisdicció entre el jutge del pariatge i el procurador reial (només es veieren forçades a participar en la taxa general imposada a tot Mallorca per a indemnitzar Alcúdia, però això no fou fins el 1536, tretze anys després d'acabada la guerra).

De fet, doncs, la baronia dels bisbes de Barcelona a Mallorca fou sempre, pel seu especial sistema jurisdiccional, un món tancat i en certa manera marginat de la vida general de Mallorca i una curiosa i tardana reminiscència feudal vigent fins el segle XIX.

L'empobriment de la part forana

La gran feblesa de les jurisdiccions senyoriales a Mallorca ja des de la baixa edat mitjana fa que no es pugui parlar pròpiament de pressió senyorial contra els pagesos en el sentit en què aquella era exercida al Principat de Catalunya o al País Valencià, per exemple. No hi havia règim senyorial, però sí que existia, és clar, pressió per part dels propietaris sobre els pagesos. Fins a mitjan segle XV predominava a l'illa la petita propietat lliure, en contracte emfitèutic de curta durada, generalment en sistema de parceria.^{29 bis} Els pagesos, que constituïen l'anomenada part forana, tenien llurs representants, que elegien anualment i intervenien en el govern general de l'illa en defensa de llurs interessos específics. Aquests es trobaven sovint contraposats amb els dels ciutadans honrats i cavallers residents a la Ciutat, i només si s'aliaven amb els menestrals podien aconseguir d'ésser escoltats al Gran i General Consell. L'equilibri entre les dues parts, Ciutat i part forana, era molt precari, i si una d'aquestes experimentava la crisi amb major agudització que l'altra, l'equilibri es trencava i el malestar envaïa la societat en general.

Un d'aquests trencaments de l'equilibri esclatà a mitjan segle XV amb l'aixecament dels forans i menestrals contra els ciutadans i en general els cavallers. L'aixecament fou sufocat per les armes i aguditzà encara més l'empobriment de les classes populars més febles. Alguns es beneficiaren d'aquestes circumstàncies: els forans rics, però sobretot els ciutadans i cavallers, fins al punt d'iniciar un procés de transformació radical de la societat agrària mallorquina. J. M. Quadrado ha estudiat amb agudesia l'inici d'aquest procés al llarg de la segona meitat del segle XV i principis del segle següent.³⁰

D'una banda, els forans rics, aprofitant la penúria econòmica dels pagesos,

29 bis. Aquestes són les conclusions a què han arribat per al segle XVI Isabel Moll i Jaume Suau en *Senyors i pagesos a Mallorca (1718-1860/70)*, «Estudis d'Història Agrària», 2 (1979), p. 126. Igualment, J. JUAN VIDAL, *Las crisis agrarias y la sociedad en Mallorca, «Mayurqa»* (Ciutat de Mallorca), 16 (1976), p. 93.

30. J. M. QUADRADO, *Forenses y ciudadanos* (2.ª ed., 1895).

havien anat comprant, sovint per mitjà d'embargaments per impagament de deutes, llurs terres, procés que s'accelerà vers el final del segle xv. A més, molts passaren a residir aleshores a la Ciutat. També els ciutadans i cavallers s'havien afanyat a invertir llurs capitals en la compra de terres a pagesos pobres amb finalitats lucratives, per tal de fer cara a la disminució de la producció i a la decadència del comerç, procés no exclusiu de la Ciutat de Mallorca, sinó molt generalitzat.

D'altra banda, els pagesos espoliats de llurs propietats havien continuat treballant-les no ja com a propietaris, és clar, sinó com a majorals o jornalers, feina feta abans majoritàriament per esclaus, mà d'obra en plena regressió. Una mesura inquisitorial afavorí el 1491 els pagesos cristians en afanquir no menys de cinc-cents esclaus propietat d'heretges (encara que posteriorment haguessin estat comprats per cristians de natura), malgrat que, com afirmaven els propietaris, «*por la sterilidad de la tierra todo labor se ha de fazer con esclavos*».³¹ Els esclaus expulsats foren substituïts per pagesos cristians, però arribà a un punt que, a causa de l'increment de població forana, el mercat quedà saturat. Així, la falta de feina esdevingué angoixant a les viles foranes: el 1507 els jurats no es cansaven d'exclamar-se: «*lo poble no troba feina que faça e no guanyen res*» (Montuiri), «*lo poble stà en gran infortuni per causa de no trobar feina*» (Algaida), «*los poblados no troben qu-ls do un jornal*» (Petra).³²

La relativa concentració de la propietat havia enriquit de fet els ciutadans, però no els forans: el 1512 aquests darrers constataren que «*les més oppulentes possessions, terres, alqueriès o rafals de les parts foranes sien de ciutadans, qui solien ésser [de] pagesos y encara gran nombre dels hòmens forans se sien fets ciutadans y per so la dita part forana hage disminuït [econòmicament] en dos tersos*».³³

La riquesa dels forans havia així disminuït —com ells argumentaven—, alhora que la població forana augmentava. La població total mallorquina havia passat d'uns 6.878 focs el 1444 a uns 11.740 el 1517, però el guany responia a la part forana, ja que la Ciutat havia perdut prop de 500 focs entre el 1466 i el 1517. El fet era que, per tant, els forans, econòmicament afeblits, no podien —deien— pagar la proporció fixada d'un terç del total de les imposicions generals i iniciaren el 1461 un plet contra els ciutadans per tal que la contribució d'aquestes imposicions fos feta segons la riquesa de cadascú i no segons una proporció fixada que aleshores, argumentaven, ja no era vàlida. El 1477 ambdues parts s'esforçaven a provar la «present» decadència i l'antiga puixança.³⁴ Dos personatges, síndics de les dues parts en litigi, aconseguí-

31. SALAS BOSCH, *La embajada de mossèn Joan Dusay l'any 1491*, BSAL, xxv (1934), p. 236. Vegeu P. de MONTANER, *La esclavitud de Mallorca durante la Edad Moderna*, BSAL (1979), ps. 291 i ss., sobre la vida dels esclaus «rústics».

32. J. JUAN I VIDAL, *Un estudio acerca de las Germanías de Mallorca*, p. 81, i *id*, *Las crisis agrarias*, ps. 96-97, on afirma que l'existència d'una mà d'obra barata disponible fou un fre per al millorament dels conreus i una de les causes de l'endarreriment tècnic de l'agricultura mallorquina.

33. La sentència arbitral del 1512, on figura aquesta argumentació, ha estat publicada per J. RULLAN, *Historia de Sóller*, p. 918.

34. J. M. QUADRADO, *Forenses y ciudadanos*, ps. 395-396.

ren el 1512 la conclusió del plet amb una sentència arbitral: Joanot Gual per part dels ciutadans i Pau Casanoves per part dels forans, els quals tingueren, pocs anys després, en la revolta de les Germanies una actuació molt destacada. La sentència fou favorable a la petició forana i acordà que fos feta l'estimació dels béns com a base impositiva i que per a les imposicions establertes anteriorment al 1461 tothom pagués com en el moment que foren carregades, encara que la propietat hagués estat traspasada. La victòria quedà però sobre el paper per l'oposició tàcita dels ciutadans que fos duta a terme l'estimació dels béns i tot continuà com abans. D'aquí que el malestar entre els forans anà augmentant a partir del 1512, i aquesta esdevingué una de les causes principals de l'adhesió dels forans a les reivindicacions dels menestrals a les Germanies mallorquines.³⁵

Un altre factor repercutí a Mallorca molt directament damunt les capes populars, i més perquè aquestes es trobaven ja en plena crisi: la pressió fiscal, agreujada pel greu problema del deute públic. Efectivament, Mallorca visqué durant tot el segle xv una precarietat econòmica latent que s'havia agreujat d'una manera alarmant des de mitjan segle xiv; un tret característic d'aquesta fou la seva forta dependència dels creditors del Principat de Catalunya, en llur gran majoria barcelonins. Diverses mesures preses al llarg del segle intentaren d'evitar la fallida i paliar aquesta dependència convertint el deute exterior en interior. El control de l'administració de les finances fou el cavall de batalla entre els creditors i jurats d'una banda i entre aquests i els menestrals i forans, sobre els quals requeia el pes més feixuc dels impostos que alimentaven els ingressos. Els reis, sobretot Alfons el Magnànim i Ferran II, intentaren frenar els abusos dels creditors i arrendadors de drets per mirar de sanejar l'economia, però moltes de les disposicions reials, com ara exempcions de privilegis o reducció dels interessos dels censals, eren de seguida compensades per mesures de signe contrari i la situació quedava pràcticament inalterada.

El segle xv s'inicià sota l'espectre de la fallida: el 1405 hom establí un conveni, l'anomenat *Contracte Sant*, entre els jurats de Mallorca i els creditors de la universitat (en llur majoria barcelonins), en virtut del qual la major part dels ingressos quedaven *consignats* al pagament dels interessos i al lluiment del deute públic; l'administració d'aquest fons quedava sota el control directe dels creditors.

El fons consignat, o *consignació*, com des d'aleshores fou anomenat, entrà en vigor el dia 1 de juliol de 1405. Afectava tots els *drets ordinaris* que gravaven tota transacció o transmissió de béns i els articles de consum, els més importants dels quals eren la *imposició* (tant per cent sobre l'import total de la venda de propietats immobiliàries i d'efectes mobiliaris), el *vectigal* (sobre importació i exportació de mercaderies), el *quint de vi* (cinquena part del valor de la producció i venda), la *cisa de les carns* (sobre la venda), la *molitja* (sobre la producció i consum de farina), el *vectigal de l'oli* (sobre el valor, a pagar entre venedor i comprador), el *segell del drap* (sobre la fabricació i compra de

35. A. SANTAMARÍA, *Levantamiento foráneo*, dins *Historia de Mallorca*, III, ps. 150-151.

teixits) i la *gabella de la sal*, creada el 1424 (1 sou per almud),³⁶ particularment gravosa, ja que la sal era distribuïda obligatòriament a tots els veïns, tant si aquests en tenien necessitat com no, i generalment era distribuïda en excés.³⁷

El Contracte Sant preveia que el fons consignat seria administrat per un clavari elegit pels censalistes i pagat per aquests (no per la universitat) que havia de pagar íntegrament totes les pensions dels censalistes barcelonins i només després les dels residents a Mallorca. Si els diners no arribaven, calia buscar-les d'altres fons i els drets havien d'ésser venuts al millor postor. Els jurats entrants estaven obligats a jurar d'observar el Contracte a la parròquia de Santa Eulària a mans del batlle, i jurats i consellers obligaven els béns de la universitat i els propis per al compliment del Contracte.³⁸ Malgrat el seu rigor, o gràcies a aquest, el Contracte Sant aconseguí, no sense alts i baixos, de retornar el crèdit a la universitat de Mallorca.

L'aixecament dels forans, el 1450, contra les classes ciutadanes privilegiades tingué com un dels motius primordials la fiscalització del fons de la consignació i la revisió dels comptes per tal de posar fi al desgavell administratiu accentuat els darrers anys. El 14 d'agost de 1450 els forans comunicaren al governador que les pensions vençudes fossin tingudes per anul·lades si l'import de les ja cobrades igualava el capital,³⁹ argument que fou de nou esgrimit el 1521 pels agermanats. L'octubre del mateix any els forans feren un nou pas en boicotejar els arrendaments dels drets⁴⁰ i hom deixà de fet de pagar les pensions i de lluir els censals dels creditors del Principat.

Mentrestant, el 27 de març de 1451, foren promulgats els capítols obtinguts per l'ambaixador dels menestrals Pere Granyana, que acordaven, entre altres punts, la revisió dels comptes de la consignació des del 1405, el nomenament de dos assistents dels clavaris i la substitució de la molitja i la sal per impostos directes,⁴¹ capítols que, tot i això, l'agreujament de la revolta deixà en suspens. Sufocada aquesta, els forans aconseguiren tanmateix l'acord (1454) de la revisió dels comptes des del 1405. La comissió determinà que biennalment hom elegiria dos assistents, un de forà i l'altre menestral, per ajudar els

36. A. SANTAMARÍA, *El Valle de Sóller y Mallorca en el siglo XVI* (Sóller 1971), ps. 153-154.

37. J. RULLAN, *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca* (Palma 1876), I, p. 374.

38. Arxiu Històric de Mallorca (AHM), *Llibre Verd*, folis 72-76v.

39. A. SANTAMARÍA, *Forenses y ciudadanos*, a *Historia de Mallorca*, III, p. 170.

40. DAMIANS, *BSAL*, IX, p. 151, citat per A. SANTAMARÍA, *op. cit.*, p. 170. Els drets, amb tot, foren arrendats el 1450 per 41.325 lliures, el 1451 per 31.777 lliures i per 2.000 lliures la gabella de la sal, i el 1452 per 24.777 lliures, segons informà Joan Boscà, enviat pels consellers de Barcelona per a investigar els comptes de la universitat i mirar de cobrar les pensions del 1450 i del 1451. Aquestes, segons carta dels consellers a Joan Boscà del 24 de març de 1452, pujaven 8.335 lliures 13 sous 6 diners barcelonins. En comparació de l'import de les pensions del 1432 (20.000 lliures) aquest havia estat reduït pràcticament a la meitat, fet que constata que el procés de conversió del deute exterior en interior continuava; al final del segle arribà a unes 10.000 lliures mallorquines (unes 7.500 lliures barcelonines). El 27 de juny de 1452 hom arribà a una concòrdia entre els missatgers de Barcelona i els procuradors dels creditors censalistes pel lluiment dels 10.000 florins.

41. A. SANTAMARÍA, *Forenses*, p. 173.

clavaris en llurs funcions i fiscalitzar aquestes, rebre i ingressar les quantitats ingressades i distribuir-les d'acord amb les disposicions del 1451.

La revolta forana havia aconseguit així, en definitiva, i malgrat la dura repressió, l'objectiu de fiscalitzar, per mitjà dels assistents, els comptes de la consignació. Però el desgavell financer persistí i s'agreuà encara per un nou factor: la guerra del Principat de Catalunya contra Joan II, durant la qual el rei confiscà els béns dels catalans rebels, incloses les pensions del censals que rebien de Mallorca, fet que originà nous conflictes entre Mallorca i els representants dels creditors del Principat.

La pragmàtica reial de Granada, del 1499, establí un nou pla de sanejament de la consignació i una reorganització del seu aparell administratiu.⁴² La reorganització interna consistí en la suspensió per deu anys de l'ofici d'assistents menestral i forà (de fet, no foren reposats), suspensió que ja havia estat proposada en les ordinacions de Francesc Sagarra, acusats de no complir les funcions del càrrec, ja que no es presentaven mai a la casa de la consignació. Com a contrapartida, fou creat el càrrec de *sollicitador*, de nomenament reial i per 10 anys, per tal «d'inquirir, investigar o tenir a prop contínuament tots los officials [de la consignació] perquè millor e més legítimament facen les coses» i informar de tot el lloctinent general. Fou creat també un altre càrrec, el de *quitador*, biennal, destinat a dur a terme les llucions. Estaven previstos tres quitadors: un de l'estament militar i un del ciutadà, elegits pel Consell de la Ciutat, i un de forà, que seria el síndic clavari de més edat.

En el pagament de les pensions, tanmateix, hom arrossegava encara un endarreriment que s'havia originat amb la repressió de la revolta forana: així ho confirma el 1511 una declaració feta per Bernat Albertí, fill del procurador reial Joan Albertí: «Stigueren ací els cavalls dos anys a despesas de la universitat [vinguts per a reprimir la revolta] de què aquella se endarrerí sis anys, e vui [1511] ne van vuit anyades enderrides.»⁴³ El pagament d'aquests vuit anys de pensions és sol·licitat encara el 1519 per Joanot Gual, procurador dels creditors censalistes, el qual aconseguí del rei una provisió reial, datada a Barcelona el 30 de juny de 1519, que ordenava el pagament de les pensions degudes abans de lluir censals. En l'argumentació, Joanot Gual afirmava que «*dicta consignatio est in maiori opulentia et facultate solvendi que alias fuerit tempore dicte Sententie arbitralis*». Es referia a la sentència arbitral feta per Ferran II el 9 de febrer de 1512. Aquesta provisió havia de tenir greus conseqüències, ja que fou un dels motius allegats pels menestrals i forans per aixecar-se pel febrer de 1521 en contra de la consignació, aixecament que havia de desembocar en la Germania.⁴⁴

En esclatar la Germania, per tant, les finances municipals es trobaven en un moment d'equilibri i de capacitat per a procedir al lluïment dels censals carregats sobre la consignació, política preconitzada per forans i menestrals, ja

42. A. SANTAMARÍA, *Pragmática de Granada, una década de la historia de Mallorca (1495-1504)*, «Boletín de la Cámara oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca» (gener-juny de 1971), p. 32.

43. J. M. QUADRADO, *Forenses y ciudadanos*, p. 380.

44. J. M. QUADRADO, *Islas Baleares*, p. 292.

que equivalia a minorar les càrregues impositives. Quedava, però, un punt crític: el deute de les 8 anyades endarrerides que els censalistes reclamaven que fos saldat abans de tot lluïment. I si bé aquests aconseguiren una provisió reial favorable en aquest sentit (26 de novembre de 1519), de l'altra, el privilegi reial del 10 de juliol de 1519 prorrogava per deu anys més la suspensió de franquesa a l'estament militar. La política reial, per tant, més aviat originà o intensificà un descontentament general de totes les classes socials i l'enfrontament d'aquestes per la política a seguir per la consignació.

Tanmateix, els dos punts bàsics de la política agermanada foren l'aplicació d'una política activa de lluïment de censals, la Santa Quitació, com deien, i l'aplicació de la sentència arbitral del 1512 sobre el sistema contributiu de Mallorca. La quitació havia de permetre de treure alguns drets, com el de la gabella de la sal, molt gravosos per a les classes populars.

La quitació fou, per tant, el motiu més important que féu aixecar el poble de la Ciutat: «Era lur crit o motiu —escrivien els jurats de Mallorca al rei el 14 de febrer de 1521— “viva el rey y qui deu que pach!”, i assò per què's diu que molts deuen a la universitat y que paguen, y volen que la terra sia quitada: y diu-se que prenen la ocasió de una provisió féu V. Mt. en Barcelona a suplicació de micer Gual en favor dels creditors, que dels avanços de la consignació se paguen les pensions cessadas per la universitat als dits creditors axí com se feya en virtut de dita provisió. Pretenen ells que dits avansos se devían convertir en quitació y no en pagament de pensions cessadas, lo que axí-matex pretenen los síndics de la part forana.»⁴⁵ «Dits avanços se havien de convertir en quitació», aquesta fou precisament la política seguida: retornar el capital als creditors fent cas omís si quedaven pensions sense pagar encara.

El 7 de març de 1521, per pressió del poble, el governador Miquel de Gurrea donà autorització al bosser de la consignació «que de las pecúnias té avansades de dita consignació que són en nombre de 5.000 lliures d'or lliure als magnífichs quitadors dels censals de dita consignació 3.000 lliures.»⁴⁶ Era l'inici d'una sèrie d'ordres de lluïment de censals per part dels successius titulars de la governació, un cop destituït ja el governador Gurrea, que duraren fins el 23 d'agost del mateix any 1521, per un valor total de 22.500 lliures.⁴⁷ El 12 d'abril, efectivament, Pere de Pacs, lloctinent de governador, a instància dels electes del poble de la Ciutat i el regne, manà al clavari de la consignació que no pagués més pensions endarrerides i que procedís a lluir censals.⁴⁸ Tot i això, tots aquests diners autoritzats per a quitar censals no sembla que fossin utilitzats sinó en una petita quantitat. Segons el *Libre de rempsos e quitacions fetes per los mag. Miquel Sureda Ganglada, donzell, moss. Bernat de Berge, ciutadà, e Jacme Deyà, de la parròquia de Sóller, síndic clavari de la part*

45. Carta publicada per J. M. QUADRADO, *Islas Baleares*, ps. 292-293.

46. AM, AH 553, foli 42v.

47. AHM, AH 553, folis 42v, 60 v, 69, 77v, 98, 99v, 102v, 106v, 113v, 116, 120, 131v, 140v, 166v, 180. J. JUAN VIDAL a *La problemática de los censales: su incidencia en les Germanías (1521-1523)*, «Mayurqa», XIII (1975), p. 142, dóna la xifra global de 25.000 lliures, suma feta a base de la mateixa font.

48. AHM, Ms. 12, *Llibre verd*, foli 98v.

forana, quitadors dels censals, del 9 de març al 8 d'octubre —a més d'un lluïment de 8 lliures al notari Pere Moranta el 10 de febrer de 1522— només foren lluïts censals per valor d'unes 1.800 lliures.⁴⁹ Els primers als quals foren quitats els censals foren Ferran de la Cavalleria i Joanot de Moia, dades de les quals es fa ressò també el cronista Joan Binimelis.⁵⁰ En què foren utilitzats els diners si no ho foren per a lluir més censals? La pressió dels creditors degué ésser forta. Miquel Sureda Sanglada, procurador, procurador d'aquests, aconseguí del rei una provisió, feta el 6 d'agost d'aquell 1521 a Gant ratificant la disposició reial del 1519. Aquesta provisió, que de moment no tingué efecte, fou esgrimida posteriorment i provocà una nova provisió reial, el 8 de febrer de 1522, que anul·lava tots els lluïments fets.⁵¹ En tot cas, aquest és un aspecte de la política de Joan Crespí, és a dir, de la primera fase de la Germania mallorquina que no queda gens clar i potser fou un factor determinant de la caiguda de Crespí i de la presa del poder de fet per Joanot Colom.

Les *Informacions judicials* preses després de la rendició de la Ciutat testimonien el caràcter popular i la pressió que això exercia en aquest punt, ja que molts consideraven que la quitació no era duta a terme amb prou eficàcia: el paraire Lluçia Jaume «deia que si en Colom no feia la quitació que ell la faria»;⁵² el fuster Guillem Font «deia que no-s podia fer sens sanc la santa quitació».⁵³ La propaganda era necessària: el capeller Rafel Ripoll «tostemps ha perseverat sermonant de la quitació per plassas y per tota la terra».⁵⁴ Els gentilhomes mallorquins i Alcúdia, on molts s'havien refugiat, es negaren a prosseguir la quitació i això desencadenà els fets bèl·lics amb el setge de la vila per part dels agermanats. Malgrat que no es coneixen documentalment més quitacions des del febrer de 1522, aquestes degueren continuar de forma popular. Els qui la duïen a terme eren ara menestrals, com el sastre Joan Serra, que «seia a la taula de la quitació d'en Colom»,⁵⁵ com hi seïen també el famós ferrer Joan Damià Bogelles, o el moliner de draps Antoni Boscana o el sabater Antoni Florit.⁵⁶ De l'actuació d'aquests degué quedar constància notarial que segurament degué ésser destruïda posteriorment. El caràcter popular amb què fou duta a terme queda ben expressat segons els testimonis que declararen després de la rendició: del blanquer Antoni Binimelis deïen que «feia pintar les posts de la sala i escriure lo que inútilment dèyan que quitaven»;⁵⁷ o de Jaume Forteza, que «aportava les posts de la quitació per los carrers ab trompetes i atambors ballant i saltant ab aquells».⁵⁸ Totes aquestes quitacions populars foren després anul·lades i Miquel Sureda Sanglada aconseguí del rei una nova re-

49. AHM, 4541, on consten els noms dels censalistes a qui foren quitats els censals.

50. J. BINIMELIS, *Història de Mallorca*, foli 157v (m/sBNM).

51. ACA, 3904, 27v-29; AHM, m/s 12, folis 97-99v.

52. *Informacions judicials*, núm. 183.

53. *Id.*, núm. 197.

54. *Id.*, núm. 360.

55. *Id.*, núm. 323.

56. *Id.*, núms. 464, 552 i 1015.

57. *Id.*, núm. 139.

58. *Id.*, núm. 182.

glamentació de la quitació el 15 de maig de 1524 que confirmava entre altres punts la provisió del 1519.⁵⁹

El segon punt del programa agermanat era el de l'aplicació de la sentència arbitral del 1512 sobre el sistema distributiu de les càrregues comunes. Calia, per posar-la en pràctica, que fos feta una estimació dels béns immobles de l'illa. De la comissió elegida el 9 de gener de 1512 (Salvador Sureda, del braç militar; Gaspar Bordils i Domènec Olesa, del de ciutadans; Antoni Dureta i Gaspar Roís, del de mercaders; i el pareire Joan Domènec, del de menestrals) tres havien mort i no havien estat substituïts. No fou fins el 17 d'octubre de 1521, sota el comandament doncs de Joanot Colom, que fou feta l'elecció dels successors.⁶⁰ La seva aplicació havia estat determinada pel famós consell del 23 de setembre de 1521.⁶¹ I fou seguida per la supressió dels drets dits personals (moltija, quint del vi, sisa de les carns, segell de les robes i gabella de la sal), consignats al pagament dels censals. L'estimació fou duta a terme, i mentrestant tothom fou pregat, més o menys coercitivament, a contribuir en les despeses comunes segons les seves possibilitats i fou aplicat un sistema tributari eficient als mascarats.⁶² L'estimació feta seria presa com a base per a aplicar les multes arran de la repressió, i sembla que ja des del 1530 fou utilitzada per a l'aplicació d'algunes talles. D'una manera global no ho fou fins el darrer terç del segle XVI.⁶³

Un tercer punt, característic només a Mallorca, fou la política seguida per la segona etapa revolucionària, controlada principalment pels forans, d'afranquiment sistemàtic dels esclaus, com a represàlia contra els senyors. Els textos proliferen: «En Colom [l'instador o cap de la revolta] los avia fets franchs»; «estava molt alegre per quant dehia que en Colom los havia fets franchs»; «li donaren entenén que'l feyen franch».⁶⁴ En veure's lliures, alguns escaparen, d'altres passaren a servir la causa agermanada a primera línia del setge contra Alcúdia o bé passaren a ésser esclaus dels caps agermanats. Passada la guerra, les reclamacions dels senyors d'esclaus que demanen d'ésser indemnitzats per la pèrdua, són moltes, senyal que encara n'hi havia. Amb aquesta política es cloïa tanmateix una llarga etapa de l'anomenada per Verlinden societat esclavista mallorquina.

L'accentuació del procés d'absorció del camp per la Ciutat

El fracàs de l'aixecament dels forans i dels menestrals aguditzà el procés d'empobriment d'aquests i l'absorció de la part forana per la Ciutat.

La pacificació de l'illa fou un procés lent i difícil, perquè, després d'ha-

59. ACA, 3905, folis 37v-41v; AHM, m/s 12; *Llibre verd*, folis 101-104v.

60. AHM, EU 29, folis 405v-406.

61. Vegeu la meua tesi doctoral *Les Germanies als Països Catalans* (1979) al capítol «La dinàmica dels esdeveniments».

62. *Idem*.

63. O. VAQUER, *Aspectes sòcio-econòmics de Manacor al segle XVI*, p. 21.

64. *Informacions judicials, passim*.

ver capitulat la capital, la resistència es mantingué latent en algunes viles, com ara Manacor. Per escapar a la repressió molts vilatans anaren durant molt de temps «alçats», segons la denominació de l'època, és a dir, vivien refugiats a la muntanya per tal de no presentar-se a les autoritats i vivien del pillatge, convertits de fet en bandolers. Els sentenciats a penes corporals passaren de 150, però ningú no escapà a les composicions fixades pel lloctinent general de Mallorca, Miguel de Gurrea, vila per vila entre el novembre de 1523 i el juny de 1524. Aquestes havien d'ésser garantides globalment pels consells municipals respectius, segons uns terminis establerts. Les informacions foren preses casa per casa en presència de les autoritats locals (batlle, jurats) i d'alguns testimonis, entre els quals un notari. Hom precisava i feia constar el nom del cap de casa, la seva participació personal i, si s'esqueia, la dels altres membres de la família, en la Germania, a quina població s'havia sotmès al lloctinent (segurament per evitar duplicitats a l'hora d'establir la pena i per a verificar que s'havia sotmès) i l'estimació teòrica dels béns. Tendien, per tant, a precisar dos factors: el grau de participació en la Germania i de culpabilitat i les possibilitats de cadascú. En les informacions fetes a l'estiu del 1523 hom feia constar el valor dels béns de cada un, valor possiblement exagerat en molts casos, perquè en prendre les informacions personalment el lloctinent durant els seus viatges féu rebaixar diverses vegades la xifra primera i féu constar al marge dret del nom la quantitat per la qual era composat. Les segones informacions eren preses en llatí. Una darrera característica és que la informació fou presa de tothom, «bons e mals», perquè tots foren composats. Això fou en teoria, perquè en moltes viles un bon nombre de persones aconseguí de no constar enlloc, segurament gràcies a influències i a compensacions pecuniàries. De la part forana manquen les informacions corresponents a les viles de la baronia del bisbe de Barcelona (Andratx, Calvià, Puigpunyent i Marratxí), subjectes a la junta de pariatge, i que escapaven per tant a la jurisdicció reial estricta. S'han perdut, a més, les corresponents a la part central de l'illa (Sencelles, Santa Margalida, Pollença, sa Pobla, Campanet, Selva, Escorca, Inca, Binissalem, Alaró i Santa Maria del Camí), que foren segurament preses, ja que totes aquestes viles foren composades.⁶⁵

Les composicions globals de les viles provocaren la protesta d'aquells que s'havien mantingut al marge de la Germania o l'havien combatuda i que consideraven, per tant, que no era just que fossin composats. El procurador reial fou, però, implacable i només consentí que des de la composició de Vallde-mossa hom establís *dues llistes*: una amb la relació de tots els qui havien estat clarament implicats en la Germania i una altra on constaven els qui pretenien haver-se mantingut fidels però que eren composats, «sien o no culpables» —deia la fórmula introductòria—, amb tarifes baixes, «haguda rahó y consideració

65. Les confiscacions i penes personals consten al *Llibre de lletres certificadries* (AHM AH 4806), així com també les composicions. Aquesta documentació ha d'ésser completada amb les *Informacions judicials sobre els addictes a la Germania*, publicades per J. M. QUADRADO el 1930, i les de Lluçmajor publicades per B. FONT I OBRADOR, *Historia de Lluçmajor*, III, ps. 374-408. Per als viatges efectuats pel lloctinent Gurrea per a rebre les informacions de les viles, vegeu AHM 4406, foli 142v.

dels serveys per ells fets a sa magestat».⁶⁶ A Algaida, tanmateix, la fórmula⁶⁷ deixà de tenir aquesta primitiva duresa i hom declarava diplomàticament que els «fidels ... attès que per la armada feta de manament de sa magestat són stats liberats de la opressió y tirannia en què estaven voluntàriament, són stats contents servir a la règia cort de les quantitats a cadascú d'ells desús assignades les quals són stades acceptades haguda rahó de llurs facultats» (25 de febrer de 1524). En l'assignació d'aquestes composicions, per tant, només comptava el factor riquesa.

L'import de les composicions era alt, i els terminis per a pagar-les eren curts. Després de la guerra, amb les destruccions de collites, de bestiar, la pesta, la disminució del nombre de la gent, el pagament es féu impossible i la qüestió s'anà allargant fins a mitjan segle. Per exemple, a Santa Maria del Camí el darrer pagament no es féu fins el 1548, malgrat les insistents reclamacions per part del procurador: el 1541 l'acta del consell de la vila féu constar que «lo senyor procurador real nos ha panyorats per la composició y ... no ns vol donar temps ni raport de ninguna manera...»⁶⁸ A causa de la nova insistència, per l'abril del mateix any, del procurador i davant la impossibilitat de pagar, el consell acordà de carregar un censal per dues-centes lliures, les quals donarien al procurador.⁶⁹ Sóller demanà el 1535 pròrroga per a complimentar tot el pagament i la cancel·lació de les composicions dels ja morts. El 1541 els llevadors de les composicions de Sóller foren posats en presó pel procurador reial, fet que forçà els jurats a anar a la Ciutat per mirar d'arribar a un acord;⁷⁰ el 1555 la vila encara devia 1.414 lliures 14 sous i 3 diners, import corresponent als «menysfallits», és a dir, els morts, contra el qual havia estat posat el plet davant el lloctinent general.⁷¹

A la part forana, un 40,21 % de la població del 1517 fou objecte de composicions i corresponia a un total de 3.652 focs, que pagaren un import global de 113.288 lliures; la mitjana per foc compost era de 31 lliures. El tant per cent de població composta més elevat correspongué a Algaida (66,07 %) i Valldemossa (65,67 %), seguides de Bunyola (59,45), Santa Maria del Camí, 59,21), Alaró (58,53), Sencelles (57,65), Esporles (52,19), Sóller (52,08), Lluçmajor (51,94) i Montuïri (50,72); aquestes poblacions constituïen la zona més propera a la Ciutat. Quant a l'import global de les composicions, sobresurten en primer lloc Sóller i Lluçmajor, seguides de Pollença i Inca, i en menor grau per Selva, Muro, Algaida, Montuïri, Porreres i Manacor. Les mitjanes per foc compost més baixes corresponen a la zona de llevant, a Artà, Manacor, Campos, Porreres, Petra, Sant Joan de Sineu i Sineu, llevat de Felanitx, que per la radicació al seu terme del castell de Santueri tingué una actuació més radicalitzada. L'import pagat per foc, en aquesta zona, de mitjana, no sobrepassava les 20 lliures. Era la part

66. AHM AH 4806, foli 58.

67. *Id.*, foli 65v.

68. A. Andrés BESTARD MAS, *Un documento inédito sobre las Germanías*, BSAL, xxxiii (1966-67), ps. 557-560.

69. *Id.*, p. 560.

70. F. PÉREZ FERRER, *Les Germanies i Sóller*, p. 113.

71. *Idem.*, el capítol «Liquidació final», ps. 130-135.

més pobra i seca de l'illa. El cas contrari d'Escorca, de Bunyola i d'Andratx, zona molt rica però poc habitada, contrasta fortament amb mitjanes que arriben a les 90 lliures per foc o les sobrepassaven.⁷²

Pel que fa a la riquesa dels agermanats forans, que després de la rendició fou avaluada com a base impositiva, factor tingut en compte per a les multes o altres càstigs infligits als rebels, les desigualtats entre les diverses viles són molt grans: així, mentre a Sóller la majoria tenien béns de valor superior a les 250 lliures, a Petra el 70 % no arribava a les 50 lliures, i en el mateix cas es trobaven prop del 50 % dels agermanats d'Algaida. En general, passaven la mitjana de 200 lliures de béns per foc Sóller (236 lliures) i Llucmajor (203); seguïen amb més de 100 lliures per foc Algaida (107), Esporles (144), Montuïri (105), Muro (119), Porreres (176) i Sineu (169).⁷³

Les referències a la pobresa i als deutes dels agermanats són freqüents a Artà, Manacor, Petra i Sant Joan: Guillem Burguny d'Artà «és obligat en gran suma a mossèn Togores per arrendaments»;⁷⁴ de Guillem Brotat d'Artà «no hi ha béns perquè no basten de gran part a creditors»;⁷⁵ el teixidor de lli Miquel Carrió «és molt pobre y viu ab gran treball, té molts infants y la muller contreta de mal de sanct men»;⁷⁶ Pere Monjo, també d'Artà, «no ha dextat res sinó la muller e infants qui no tenen de què viure»;⁷⁷ Gabriel Soler «té un molí lo qual ha desamparat, deu molt a censalers»;⁷⁸ Pere Crespi «no té res sinó un alberch carragat de censal»;⁷⁹ Bartomeu Maria «és obligat a mossèn Dameto per arrendaments en molta suma»;⁸⁰ a Manacor, Pere Ballester «té molts deutes»;⁸¹ com també Joan Cerdà,⁸² i Damià Blanguer, que «és deutor a molts i signantment a mossèn Angelats»,⁸³ o Miquel Valls, «que no té res ací sinó una casa y una vinya que ha retut per la multitud de creditors»,⁸⁴ o Jaume Alsamora, de qui «no basten los béns per los creditors»;⁸⁵ a Petra, al carnisser Jaume Padró, mort «mossèn Togores té seqüestrats los béns per crèdits que excedexen en gran suma la vàlua dels béns»;⁸⁶ el també carnisser Joan Armengol «no ha dextat res, sa muller ha retut los béns als censalers»,⁸⁷ com també

72. El quadre detallat de l'import de les composicions i la mitjana per foc compostat a l'illa de Mallorca consta al vol. I de la meua tesi *Les Germanies als Països Catalans* (1979), ps. 409-411. (en premsa).

73. La informació sobre la riquesa dels agermanats forans consta a les *Informacions judicials* ja esmentades.

74. *Informacions judicials d'Artà*, núm. 95.

75. *Id.*, núm. 148.

76. *Id.*, núm. 178.

77. *Id.*, núm. 183.

78. *Id.*, núm. 230.

79. *Id.*, núm. 239.

80. *Id.*, núm. 240.

81. *Informacions judicials* de Manacor, núm. 3.

82. *Id.*, núm. 49.

83. *Id.*, núm. 62.

84. *Id.*, núm. 148.

85. *Id.*, núm. 325.

86. *Informacions judicials de Petra*, núm. 33.

87. *Id.*, núm. 68.

els béns de Macià Bosc,⁸⁸ de Bartomeu Ferrer,⁸⁹ o Gabriel Pou, que «no té res que tot quan posehex és de la sra. Clapés y deu molt més a la vila que no té»,⁹⁰ o Sebastià Galmés, que «té los béns seqüestrats y deu molt a mossèn Pere Juan de Palou»,⁹¹ o Pere Roca, que «ha retut los béns als creditors».⁹² La llista és molt llarga.

Si considerem només la base impositiva de les poblacions coneguda per al 1522, podem establir els índexs relatius i comparar-los en primer lloc amb els del 1581 i amb la població que coneixem: la del 1522, segons les *Informacions judicials*, i per tant parcials (no comprèn els mascarats), per a Artà, Manacor, Felanitx i Campos, la del 1545 segons el fogatge d'aquest any i la del 1591 segons el cens de l'any esmentat,⁹³ el més acostat al 1581. Això ens permet de comparar la proporció de la riquesa impositiva i la població a la zona coneguda. La primera constatació és que la zona més rica el 1522 era la de Bunyola, Esporles, Valldemossa i Sóller, seguida de Lluçmajor, constatació vàlida també per a 1581-1591, llevat del cas de Lluçmajor. A la zona d'Artà, Manacor, Felanitx i Campos, només Felanitx presenta una diferència impositiva notable a favor de la segona data (la propietat ciutadana hi era escassa: 4,8 %); per tant, el sistema valoratiu era similar a totes dues dates. És veritat que les informacions del 1522 per a aquesta vila són parcials i voldria dir que molts escaparen a la fiscalització potser per la proximitat del castell de Montuïri, refugi de gentilhomes durant tota la guerra i pels esdeveniments locals de darrera hora, com la mort del batlle.

El quadre següent és fet a base de les informacions judicials. Cal tenir en compte que en algunes viles, com Artà, Campos, Felanitx i Manacor, les informacions preses afecten només els agermanats i manquen precisament aquells focs més rics: la xifra és, per tant, baixa. Com a terme de comparació he pres el primer cadastre general de Mallorca del 1581, que aporta la valoració total dels béns mobles i immobles de cada una de les viles de la part forana i he indicat per al 1522 i per al 1581 la mitjana per foc impositiva. El problema més greu que presenta el quadre és determinar si el 1522 hom va calcular també els béns immobles: la fórmula indica només sense precisar: «informació dels habitants qui són stats bons y mals y de la valor de llurs béns». El cadastre fet el 1581 fou confeccionat en dues parts: els *stims* dels béns immobles iniciats el 1578 i les declaracions dels béns mobles fets posteriorment.⁹⁴ Fent aquestes salvetats i no prenent les xifres com a absolutes, sinó només relatives (hi ha, a més, el factor inflació, que és important), podem veure que, llevat del cas de Bunyola, extraordinàriament elevat el 1522, les viles més riques coincideixen a ésser Sóller i Lluçmajor. Les altres conegudes per a les dues dates

88. *Id.*, núm. 75.

89. *Id.*, núm. 86.

90. *Id.*, núm. 87.

91. *Id.*, núm. 94.

92. *Id.*, núm. 203.

93. Per al fogatge de 1545, ACA, Reial Patrimoni, 2621; per al cens de 1591, B. BARCELÓ, *Evolución de la población en los municipios de la isla de Mallorca*, «Boletín de la Cámara Oficial de Comercio» (octubre-desembre 1962), ps. 252-253.

94. O. VAQUER, *Aspectes socioeconòmics de Manacor al segle XVI* (1977), p. 22.

són paral·leles amb algunes diferències, però aquestes diferències esdevenen importants en ls casos de Petra, Manacor i Campos, molt pobres el 1522 i relativament riques el 1581. Un altre factor important pot aclarir aquestes diferències: en la base impositiva del 1581 han estat trets els béns ciutadans de la Ciutat i la propietat ciutadana arribava a uns percentatges molt elevats. Vol dir que la quantitat a contribuir no sempre coincideix amb la riquesa del terme, que pot estar en bona part a mans de ciutadans:

AVALUACIÓ DE LA DISTRIBUCIÓ DE LA RIQUESA IMPOSABLE PER MUNICIPIS:

<i>municipi</i>	<i>base impositiva béns immobles: 1522-23</i>	<i>base impositiva béns mobles i immobles: 1581</i>	<i>mitjana per foc: 1522-23</i>	<i>mitjana per foc: 1581</i>
Alaró		194.070		785
Alcúdia		332.068		623
Algaida	19.691	170.092	107	569
Andratx		30.426		165
Artà	(26.208)	219.578	72	719
Binissalem		168.272		494
Bunyola	23.020	89.757	291	815
Calvià		29.392		300
Campanet		132.309		497
Campos	(20.826)	191.222	89	481
Escorca		41.004		1.322
Esporles	10.400	59.581	144	976
Felanitx	(29.640)	295.425	95	892
Inca		370.259		512
Llucmajor	124.125	293.166	203	569
Manacor	(39.920)	276.954	80	678
Montuïri	20.922	104.820	105	448
Muro	38.205	270.553	119	576
Petra	10.695	171.410	50	455
sa Pobla		107.776		434
Pollença		365.335		535
Porreres	64.713	228.571	176	530
Puigpunyent		71.196		719
Santanyí	14.010	48.777	94	301
Sant Joan	5.993	97.404	60	526
Santa Margarida		135.321		440
Santa Maria del Camí		75.875		722
Selva		274.060		757
Sencelles		115.360		591
Sineu	38.533	239.686	169	436
Sóller	94.911	701.539	236	1.278
Valldemossa		260.118		1.048
Marratxí		16.766		322

Vegem ara el quadre comparatiu de la població i la base impositiva, en lliures, en 1522-23 i 1581-1591:

	1522	1522	1581	1581	1581	
<i>municipi</i>	<i>base impositiva béns immobles</i>	<i>índex</i>	<i>base imposit. (béns mob. i immob.)</i>	<i>índex</i>	<i>base imp. hipotètica de béns immobles</i>	<i>índex</i>
Algaida	19.691	4,05	170.092	6,21	147.134	5,97
Bunyola	23.020	4,74	89.757	3,28	36.536	3,51
Espotles	10.400	2,14	59.581	2,18	58.143	2,36
Llucmajor	124.125	25,61	293.166	10,72	262.855	10,67
Montuïri	20.922	4,31	104.820	3,83	96.950	3,93
Muro	38.205	7,87	270.553	9,90	250.995	10,19
Petra	10.695	2,20	171.410	6,26	153.576	6,23
Porreres	64.713	13,33	228.571	8,36	190.191	7,72
Santanyí	14.010	2,88	48.776	1,77	44.365	1,80
Sant Joan	5.993	1,23	97.404	3,56	87.578	3,55
Sineu	38.533	7,94	239.686	8,76	214.339	8,70
Sóller	94.911	19,55	701.538	25,65	626.446	25,44
Valldemossa	20.170	4,13	260.117	9,52	242.441	9,93
	485.388	100,00	2.735.471	100,00	2.461.549	100,00

	1522	1545	1591	1522	1545	1591
	<i>focs</i>	<i>focs</i>	<i>focs</i>	<i>índex</i>	<i>índex</i>	<i>índex</i>
Algaida	184	218	299	5,96	7,40	7,18
Bunyola	79	65	110	2,56	2,22	2,64
Espotles	72	74	61	2,33	2,52	1,47
Llucmajor	612	413	515	19,81	14,07	12,36
Montuïri	199	205	234	6,45	6,98	5,62
Muro	321	346	469	10,39	11,79	11,26
Petra	214	183	376	6,93	6,23	9,03
Porreres	366	325	408	11,85	11,07	9,79
Santanyí	148	105	162	4,79	3,58	3,89
Sant Joan	98	81	185	3,18	2,76	4,44
Sineu	228	342	550	7,39	11,65	13,20
Sóller	401	418	549	12,98	14,24	13,17
Valldemossa	166	161	248	5,37	5,49	5,95
	3.088	2.936	4.166	100,00	100,00	100,00

La pobresa dels forans i l'endeutament de les viles després de les Germanies no féu sinó accelerar el procés iniciat després del també fracassat aixecament dels forans de mitjan segle xv: el traspàs de les propietats rústiques a mans de ciutadans. Onofre Vaquer afirma que el 1581 prop d'una tercera part de la riquesa rústica de l'illa es trobava en mans de propietaris ciutadans. Més

d'un 75 % representava el valor de la propietat ciutadana a Esporles (82,54), Marratxí (79,36) i Bunyola (75,98), més d'un 40 % a Santanyí (58,02), Escorca (48,61), Montuiri (48,39) i Manacor (46,47), més d'un 20 % a Valldemossa (39,99), Lluçmajor (31,20), Campos (24,38) i Algaida (22,50) i en menor proporció a Andratx (19,39), Porreres (12,32), Inca (9,27), Pollença (8,77), Alcúdia (6,33), Sóller (3,29) i Campanet (0,27).⁹⁵

Fou la petita noblesa i els ciutadans honrats els qui es beneficiaren així de fet de l'augment generalitzat de la producció agrícola accentuat des de mitjan segle XVI.⁹⁶ El procés iniciat ja des de mitjan segle XV culminaria ara, en la lenta etapa de recuperació després de la guerra de les Germanies: ho testimonien els nombrosos palaus construïts ara a la Ciutat amb els característics patis i les finestres postgòtiques o renaixentistes, les escalinates, que encara es conserven avui dia.

95. O. VAQUER, *op. cit.*, quadre 11, p. 68.

96. J. JUAN VIDAL, *Las crisis agrarias y la sociedad en Mallorca*, «Mayurqa», 16 (1976), p. 91.